

MEDIAAD

Medya ve Din Araştırmaları Dergisi | Journal of Media and Religion Studies

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ | BOOK REVIEW

Haziran 2020, 3(1), 157-160

Geliř: 28.03.2020 | Kabul: 01.06.2020 | Yayın: 29.06.2020

Dijital Din Nedir? -Yeni Medya ve Din Çalışmaları Üzerine Bir Derkenar-

Değerlendiren: Yunus ERGEN*



Kitabın Künyesi: Campbell, H. A. (2013). *Digital Religion: Understanding Religious Practice in New Media Worlds*. New York: Routledge, 272 sayfa.

Dinin veya daha temel bir ifade ile kutsalın, medya ve iletişim çalışmalarına konu olması durumunun yerli literatürde geniş bir hacme ve geçmişe sahip olduğunu söylemek güç olsa da söz konusu araştırma alanının uluslararası literatürde hatırı sayılır bir hacme ve geçmişe sahip olduğunu ifade etmek mümkündür. Konuyla ilgili literatürdeki yerli ve yabancı mevcut akademik çalışmalar mukayese edildiğinde, bu durum net bir şekilde görülecektir. Hem geleneksel hem de yeni medya ve din ilişkisini inceleyen yerli ve yabancı akademik çalışmalarda böylesi bir farklılığın ortaya çıkması iki temel gerekçeyle açıklanabilir. Öncelikle ülkemizde, medya ve iletişim alanındaki teknolojik gelişmelerin, Batılı ülkelere kıyasla daha ağır seyretmesinin ve kurumsallaşmasını geç tamamlamasının, medya ve din ilişkisini inceleyen akademik çalışmaların görece daha geç başlamasına neden olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, din gibi çok boyutlu ve hassas bir olgunun, uzun süre salt ilahiyat çalışmalarıyla sınırlı kalması, diğer bilim dallarının ve alt disiplinlerin –özellikle iletişim bilimlerinin– din olgusuna karşı çekimser tavrı bir diğer gerekçe olarak gösterilebilir.¹

Bu iki gerekçe, yurt içindeki medya ve din çalışmalarının, ilk dönem olarak tanımlayabileceğimiz 1990’lı yıllarda oldukça sınırlı sayıda kalmasına sebep olsa da ikinci dönem olarak görebileceğimiz 2000’li yıllardan itibaren özellikle İslamofobi tartışmaları ekseninde gelişim gösterdiği, üçüncü dönem olarak görebileceğimiz 2010’lu yıllardan itibaren ise dijitalleşmeyle çoğalan yeni medya ortamları sayesinde –ve iletişim bilimcilerinin din olgusuna artan ilgisiyle–, söz konusu çalışmaların sayısında önceki yıllara kıyasla bir artış yaşandığı ifade edilebilir.²

Yurt dışında ise medya ve din çalışmalarıyla ilgili bir kısıtlamanın olmadığı ve konuyu hem geleneksel hem de yeni medya bağlamında farklı açılardan ele alan ciddi bir literatürün biriktiği söylenebilir. Söz konusu literatürün önde gelen eserlerinden birisi, editörlüğünü TEXAS A&M Üniversitesi öğretim üyesi olan Heidi A. Campbell’ın üstlendiği *Digital Religion: Understanding Religious Practice in New Media Worlds* isimli derlemedir. Spesifik olarak yeni medya ve din ilişkisini inceleyen çalışmalarıyla öne çıkan Campbell’ın alanda daha önce yayımlanan birçok makale ve kitabının olduğu bilinmektedir. Kuşkusuz bu eserlerin her birinin kendi özünde kıymetli olduğunu ve alana katkı sağladığını ifade etmek gerekir. Okuduğunuz metin kapsamında incelenen bu eser ise, dijital din çalışmalarına hem teorik hem de pratik açıdan bir çerçeve sunması, bir başka ifadeyle dijital din çalışmalarına temel bir perspektif/bağlam oluşturması açısından dikkat çekicidir. Bu açıdan eser, incelemeye değer niteliktedir.

Eser, giriş bölümü dışında üç ana bölüm ve yirmi iki alt başlıktan oluşmaktadır. Esere, Campbell ile birlikte muhtelif disiplinlerden yirmi iki araştırmacı katkı sağlamıştır. Eserin “Introduction: The rise of the study of digital religion” isimli giriş bölümünde

* Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi, e-mail: yeergen@gmail.com | orcid.org/0000-0002-9906-5714

Campbell, dijital din çalışmalarının doğuşuyla ilgili tarihsel bir çerçeve sunarak, dijital din çalışmalarının disiplinler arası yönüne dikkat çekmekte ve eserin temelde “dijital din nedir?” sorusuna yanıt aramak amacıyla kaleme alındığını ifade etmektedir (s. 1). Bu amaca matuf olarak her bir yazar kendi bölümünde, yeni medya ve din çalışmalarına ilişkin tarihsel bir bakış açısıyla, hem teorik hem de pratik düzlemde ayrıntılı ve kapsamlı yazılar sunmaktadır.

Dijital din olgusunu giriş bölümünde detaylı bir biçimde ele alan Campbell, öncelikle iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin, insanların dini yaşayış biçimlerinde meydana getirdiği değişiklikleri yalın bir anlatım ve somut örneklerle –ağırlıklı olarak Hristiyanlık özelinde– açıklamakta ve dijital kültür içerisinde dinin konumunun ne olacağıyla ya da ne olması gerektiğiyle ilgili bir bakış açısı geliştirmeye çalışmaktadır. Daha sonra, dijital din kavramının anlaşılması amacıyla internetle din ilişkisini nitelemek için kullanılan “siber din”, “online din” gibi literatürde yer alan önceki kavramların özünde neleri ifade ettiğini açıklayarak, dijital din kavramını tanımlama yoluna gitmiştir. Bu tanımlama girişiminin ardından Campbell, literatürdeki mevcut internet ve din çalışmalarını, 1990’lı yıllardan başlayarak tarihsel ve kültürel açıdan incelemektedir. Bu bağlamda yazar, Hojsgaard ve Warburg’un (2005) internet ve din çalışmalarını kategorize etmek için geliştirdiği *tanımlayıcı, kategorik ve teorik* olmak üzere “üç dalga teorisine” değinmekte ve bu üç dalgaya, daha önce Lövheim (2011) ile birlikte geliştirdikleri dördüncü dalganın eklenebileceğini öne sürmektedir. Campbell, bu son araştırma dalgasının, çevrimiçi din çalışmalarına bir temel oluşturması amacıyla geliştirildiğini ve kitabın ilk bölümünde değinilen temaların, son dalgaya katkı sağlamak amacı taşıdığını vurgulamaktadır (s. 10). Yazarın belirli bir çerçeveye oturtmaya çalıştığı söz konusu dalga teorileri, okuyucunun, dijital din olgusunun akademik bir çalışma alanı olarak nasıl olgunlaştığını görmesi açısından önemli ve kıymetlidir.

Giriş bölümünün ardından eser üç ana bölümle devam etmektedir. “Themes in the study of religion and new media” isimli ilk bölümde yazar, önceki incelemeler ve alanda çalışma yapan diğer araştırmacılarla yaptığı görüşmeler neticesinde, yeni medya ve din çalışmalarını, sırasıyla *ritüel, kimlik, topluluk, otorite, özgünlük ve din* olmak üzere altı temaya, bir başka ifadeyle çalışma alanına ayırmıştır. Eserin birinci bölümü, söz konusu bu temaların her biri için farklı yazarlar tarafından kaleme alınan eleştirel literatür incelemelerine ayrılmıştır. Yeni medya ve din çalışmalarını sınırlandırmak ve alanda yapılacak sonraki çalışmalara bir yörengel oluşturmak açısından teorik bir çerçeve sunan bu alt bölümlerin her biri, yeni medya ve din çalışmalarının son yirmi yıldaki gelişim sürecine ışık tutması açısından da önemlidir. Öte yandan, ilgili temalara ilişkin yazıların sonunda okuyucuya, söz konusu temanın daha iyi kavranabilmesi amacıyla ileri okuma önerileri sunulmuştur. Bu durum, esere katkı sağlayan yazarların, alana hâkimiyetini ve alanla ilgili tecrübesini göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Eserin “Thematic case studies” isimli ikinci bölümü, birinci bölümde teorik düzlemde ele alınan söz konusu temaları, pratik düzlemde somutlaştıran araştırmaları içermektedir. Bu bağlamda, her bir tema için farklı yazarların kaleme aldığı iki ayrı vaka çalışmasına yer verilmiştir. Vaka çalışmaları, başta semavi dinler olmak üzere, Hinduizm, Budizm gibi Uzak Doğu kökenli dinler ile birlikte “new age” dini akımlarını konu edinmektedir. Bu vaka çalışmalarının her biri, ilgili temaların pratikte nasıl karşılık bulduğunu gözlemek açısından önemli olsa da aslında bir önceki bölümde teorik çerçevesi çizilen alt yapıya, tam anlamıyla uygun bir üst yapı inşa etmediğini belirtmek gerekir. Bu durumu, ilgili vaka çalışmalarının dar kapsamlı araştırmalar olması hasebiyle derinlikli bir yapı içermemesine ve metodolojik açıdan zayıflığına bağlamak mümkündür. Ancak yine de her bir vaka çalışmasının alanda yapılacak sonraki çalışmalara yol göstermesi bakımından önemli ipuçları içerdiği ifade edilebilir. Özellikle her vaka çalışmasının sonunda, ilgili temaya ilişkin yanıtlanması beklenen/öngörülen yeni tartışma sorularına yer verilmesi, bu durumun en somut göstergesidir.

Eserin “Reflections on studying religion and new media” isimli üçüncü ve son bölümünde, yeni medya ve din çalışmaları üzerine teorik, teolojik ve etik konular çer-

çevesinde birtakım yeni düşünceler aktarılırken, dijital din çalışmalarında ilgili daha ayrıntılı ve kapsamlı yeni araştırmalara ihtiyaç duyulduğunun altı çizilmektedir. Eserin sonuç bölümü olarak değerlendirebileceğimiz bu bölümde öncelikle, yeni medya ve din çalışmalarındaki hâkim teorik yaklaşımların neler olduğu ve bu teorik yaklaşımların pratikte nasıl karşılık bulduğu genel bir değerlendirmeye anlatılmış; ardından mevcut yeni medya ve din çalışmalarında karşılaşılan etik problemlerin neler olduğu ve bu etik problemlerin hangi metodolojik yönelimlerle aşılabileceği öze izah edilmiş; daha sonra yeni medya ve din çalışmalarında hangi teolojik söylemlerin etkin olduğu, bu söylemlerin yeni medya ve din çalışmalarına hangi açılardan yenilikler sunduğu tartışılmış; son olarak dijital teknolojilerin yeni medya ve din çalışmaları açısından hangi imkânları/zorlukları beraberinde getirdiğinin daha iyi idrak edilebilmesi için yeni araştırmalar yapılması gerekliliği vurgulanmıştır.

Sonuç olarak bu eser, Campbell'ın giriş bölümünde hedeflediği amaca ulaşmakta, yani "dijital din nedir?" sorusuna geniş kapsamlı ve çok boyutlu bir yanıt sunmaktadır. Eserin en güçlü yönü, yeni medya ve din çalışmaları ekseninde dijital din olgusunu, belirli tematik alanlara ayırarak kategorik ve sistematik bir biçimde okuyucuya sunmasıdır. Bu bağlamda eserde geliştirilen temaların her birini, dijital din çalışmaları için ayrı bir alan olarak değerlendirmek mümkündür. Bununla birlikte, tematik vaka çalışmalarının, eserde oluşturulan teorik çerçeveyi tam anlamıyla yansıtan araştırmalar içermediği söylenebilir. Yazarın müstakil bir sonuç bölümü yazmaması da eserin bir diğer eksikliği olarak görülebilir. Öte yandan eser, yeni medya ve din çalışmalarının multidisipliner bir çalışma alanı olduğunu göstermesi açısından da önemlidir. Nitekim eserde geliştirilen temalar ve bu temalar bağlamında öne sürülen teorik ve pratik önermeler göz önüne alındığında, alanın sadece ilahiyat/teoloji çalışmalarıyla sınırlı kalmadığı veya kalmaması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu anlamda dijital din olgusu, temelde ilahiyat çalışmalarının konusu olmakla birlikte, sosyoloji ve antropolojinin yanı sıra doğası gereği medya ve iletişim çalışmalarının da kapsama alanına girmektedir. Buradan hareketle, din olgusunun –özellikle ülkemizde alanın gelişim seyri değerlendirildiğinde– medya ve iletişim çalışmalarına daha sık konu edinilmesi gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Son olarak eserin, yeni medya ve din ilişkisini inceleyen araştırmacılar için temel bir kaynak niteliği taşıdığını ve eseri incelemenin alanda çalışma yapan araştırmacılara mutlak surette fayda sağlayacağını ifade etmek gerekir.

Son Notlar

¹ Bu çekimsiz tavrı, Türkiye'nin modernleşme deneyimine bakarak açıklamak mümkündür. Öyle ki modernleşmenin Türkiye'de büyük ölçüde siyasal bir süreç olarak işlemesi, siyasetin, din ve dini gruplar üzerinde tahakküm kurma isteğiyle modernleşmenin aynı zamanda bir (laikleşme) sekülerleşme tecrübesi olarak gelişmesi (Akin, 2017, s. 19), ilahiyat dışındaki diğer bilim alanlarının ve alt disiplinlerin din olgusuna karşı çekimsiz tavrını açıklamaya yardımcı olabilir. Nitekim bu yönüyle siyasal bir hüviyet kazanan din olgusuyla ilgili çalışma yapmanın sakıncalı olarak algılanması doğal karşılanabilir. Bu algının, günümüzde büyük ölçüde yıkıldığını söylemek mümkün olsa da benzer kaygılardan ötürü medya ve iletişim çalışmaları açısından din olgusunu inceleyen çalışmaların henüz yeterli düzeyde olmadığını ifade etmek gerekir. Buna ek olarak, Türkiye'de kitlesel yayıncılık alanındaki gelişmelerin de ilk dönem devlet tekelinde olması ve yayıncılıktaki özel teşebbüslerin görece daha geç başlaması nedeniyle medyada dinin temsil kabiliyetinin sınırlı olması, iletişim bilimleri açısından din olgusunun akademik çalışmalara konu edinilmesini geciktirmiştir.

² İletişim bilimcilerinin, medya ve din ilişkisini inceleyen çalışmalara artan ilgisinin henüz yeni olduğunu söylemek mümkündür. Bu ilginin artmasında, bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmeler neticesinde artan dijitalleşmeyle paralel bir şekilde çoğalan yeni medya ortamlarında, dinin ve dine ait unsurların, geleneksel medya ortamlarına kıyasla daha özgür ve herhangi bir sınırlamaya tabi olmaksızın yer bulmasının etkisinin olduğunu da belirtmek gerekir. Geleneksel ve yeni medyayla din ilişkisini inceleyen nitelikli eserler ise yerli literatürde henüz birkaç yıl önce görülmeye başlamıştır (bkz. Çamdereli vd., 2014; Çamdereli vd., 2015). Alanda yapılan bu nitelikli ilk çalışmaların sonraki çalışmalara ilham vererek temel oluşturduğu ifade edilebilir. Bununla birlikte, medya ve iletişim alanında lisansüstü çalışmalar düzeyinde, özellikle yeni medya ve din ilişkisini inceleyen araştırmaların sayısında da son dönemde bir artış yaşandığı görülmektedir (bkz. Evren, 2013; Gezginci, 2017; Karakoca, 2018; Eken, 2019).

Kaynakça

- Akın, M. H. (2017). Türkiye modernleşmesi karşısında dini gruplar. *insan&toplum*, 7(1), 1-24.
- Campbell, H. A., and Lövheim, M. (2011). Introduction: Rethinking the online-offline connection in the study of religion online. *Information, Communication & Society*, 1083-1096.
- Çamdereli, M., Önay Doğan, B. ve Kocabay Şener, N. (2014). *Medya ve din*. İstanbul: Köprü.
- Çamdereli, M., Önay Doğan, B. ve Kocabay Şener, N. (2015). *Dijitalleşen din: Medya ve din 2*. İstanbul: Köprü.
- Eken, M. (2019). Modern görsel kültürde online din: M Nesli'nin online inanç pratikleri üzerine bir inceleme (*Yayımlanmamış doktora tezi*). Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Evren, I. (2013). Sosyal medya pratiklerinde İslami kimlik temsilleri (*Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*). Galatasaray Üniversitesi, İstanbul.
- Gezginci, G. (2017). Sosyal medyadaki dini metinlerin içerik analizi: Facebook örneği (*Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Hojsgaard, M. T., and Warburg, M. (2005). Introduction: Waves of research. M. T. Hojsgaard, & M. Warburg (ed), içinde *Religion and Cyberspace*. Oxford: Routledge, 1-11.
- Karakoca, O. (2018). Dini kanaat önderleri ve kimlik: Sosyal medyada Müslüman kimliğinin inşası (*Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Bu makale iThenticate yazılımıyla taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.
This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

•••••

Bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen kurallara uyulmuştur.
In this study, the rules stated in the "Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive" were followed.